

ŽIVOTNO VAŽNE, NUŽNO LAŽNE FIKCIJE

NEDAVNO UKNJIŽENI RADOVI DAMIRA BARBARIĆA O NIETZSCHEU ZACIJELO PREDSTAVLJAJU NAJKVALITETNIJI POMAK U POVIJESTI RAZUMIJEVANJA TOG MISLIOCA U HRVATSKOJ

MARIO KOPIC

U Hrvatskoj se o Nietzscheu piše više od jednog stoljeća – prvi tekst Jakše Čedomila objavljen je 1899. godine, dakle još za vrijeme Nietzscheova života, a bibliografija radova o ovom velikom ali malo shvaćenom misliocu nadmašuje već nekoliko stotina jedinica, među kojima je i nekoliko zapaženih knjiga. No najkvalitetniji pomak u našem razumijevanju Nietzschea, nakon čega bi valjalo revidirati barem neke uhodane i okoštae predodžbe o tome kontroverznom geniju s kraja 19. stoljeća, zacijelo predstavljaju radovi Damira Barbarića, našeg najistaknutijeg filozofa hermeneutičke orijentacije. Po svojoj intelektualnoj razini i filozofskoj kulturi, Barbarićevi radovi ionako svagda impresioniraju, čuvajući nadalje dignitet filozofskog mišljenja u nezaustavljivoj poplavi suvremenih ideologizacija i redukcija. Svojom naglašeno smirenom gestom Barbarić i u radovima o Nietzscheu ignorira (naša) pomalo uigrana očekivanja i umjesto intrigantnih biografskih, psihoanalitičkih, političkih i literarnih nalaza o Nietzscheu razumijeva njegovu misao u nezaustavljivoj poplavi suvremenih ideologizacija i redukcija. Svojom naglašeno smirenom gestom Barbarić i u radovima o Nietzscheu ignorira (naša) pomalo uigrana očekivanja i umjesto intrigantnih biografskih, psihoanalitičkih, političkih i literarnih nalaza o Nietzscheu razumijeva njegovu misao u svojoj kompleksnosti i multidimenzionalnosti.

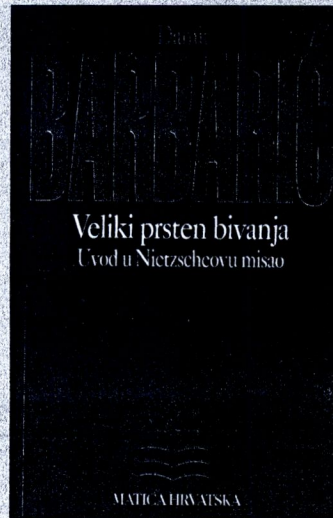
UDAR NA FUNDAMENTALNE POJMOVNE Pred nama je upravo novi plod Barbarićeva razumijevanja Nietzscheove misli. Knjiga *Veliki prsten bivanja* sabire studije nastale u posljednje tri godine i izvorno napisane na njemačkom jeziku. Po običaju, i to neveliko djelo izvanredno je dokumentirano, kako referencama na sekundarnu literaturu, tako i navodima iz Nietzscheova opusa što ga Barbarić svagda uzima integralno. Rezultat je znalački odabrani materijal posredovan Barbarićevim suvereno provedenim komentarom.

Kao navlastiti izazov Barbarićeve knjige o Nietzscheu možemo smatrati uvid izražen sljedećim riječima: "Prava zadaća [mišljenja, prim. M.K.] dakle nije u tomu da se bitak, a to znači ono mirujuće, ostaje, ustrajno jedno, jednostavno napusti u korist praznog bivanja kao beskrajnog napredovanja. Obrnuto, radi se o tomu da se unutarnja, najprisnija povezanost bitka i bivanja, prije svega njihova nerazrješiva sraslost u procesu asimilacije, dakle činjenja onog različitog sličnim i jednakim, pokaže i izloži kao bit života. Bitak kao bivajući bitak, bivanje kao bivanje koje jest – tim je sintetičkim inačicama Nietzsche na rubu metafizike pokušao konačno odbaciti njezinu temeljnu alternativu 'bitak ili bivanje' i time prirediti ishodište za daljnje promišljanje. U tom se promišljanju radi prvenstveno o tomu da se zbivanje kao događanje bivanja misli čisto, to znači bez supstancije koja bi mu ležala u temelju." (str. 30). Posrijedi je nedvojbeno razotkrivanje fundamentalne uloge pojma supstancije za uspostavu europske tradicije u svezi s pojmom subjekta, shvaćenog u smislu novovjekovne preinake antičkog supstrata (supstancija kao otkriveni nositelj atributa). Odnos supstancije sa subjektom posljedak je njihova nekadašnjeg aspektskog jedinstva (*hypokeimenon* je nekoć bio *vid ousia*) i potom njegove provedbe sve do novovjekovna

razumijevanja subjekta kao Ja (ego), koje kao nova supstancija stoji naspram svijeta. Uzimajući za miljokaz Nietzscheove uvide iz njegove radikalne kritike pojmovnih mifikacija i hipostaza, Barbarić će nas uputiti da uočimo kako se iz tog novog spoja supstancije i subjekta kao moćnog Ja (velike volje) skrivaju problematične pretpostavke koje stvaraju pričinu objektivnosti (str. 36), a zapravo su samo obličje supstancijalističke zablude o naravi svijeta.

Naime, Nietzsche iz temelja uzdrma duboko vjerovanje u bezuvjetnost i autonomnost uma i s tim u svezi pokazuje unutarnju uvjetovanost razumijevanja svijeta pomoću antičkih kategorija supstancije i našeg samorazumijevanja oslonjena na pojmove moderne subjektivnosti kao izvorišta vidljiva stanja. Razotkrivajući spregu supstancije i subjekta, Nietzsche kani pokazati kako je metafizika toliko ukorijenjena u europsku filozofiju da se oslobodenje od nje može zadobiti samo destrukcijom njezinih fundamentalnih kategorija. A u tu zadaću destrukcije ponajprije spada "potpuno i konačno napuštanje pojma supstancije odnosno subjekta" (str. 36). Nietzsche je, naime, pošao od povijesnog prvenstva kategorije supstancije, ali je došao do zaključka da je to povijesno starije zapravo ovisno o povijesno mlađem, naime o pojmu subjekta, pa se nipošto ne može odbaciti kao kasniji dodatak. Tako se objašnjava prividno protuslovlje između Nietzscheove tvrdnje da je najprije nastala vjera u ustrajnost (*Beharren*) i jednakost (*Gleichheit*) izvan nas na temelju koje smo mi sami sebe (preko Descartesa) razumjeli kao ustrajna i samom sebi jednaka bića, te Nietzscheova stava da je pojam supstancije posljedica pojma subjekta, a ne obrnuto, subjekt njezina konsekvenca (*Substanzbegriff: eine Folgedes Subjektbegriffs; nichtumgekehrt*).

UDIO SUBJEKTIVNOSTI U prvom slučaju Nietzsche govori o epohalnom sliježu dvaju različitih tumačenja svijeta, gdje je moderno kartezijansko razumijevanje subjekta poteklo iz antičkog aristotelijanskog razumijevanja supstancije, odnosno iz njezine prividne valjanosti u *Meditacijama*. U drugom se stavu pak otkriva misaoni poređak na temelju kojega se ono što je povijesna posljedica pokazuje kao temelj sveukupna razvika, pa se mora promatrati iz njegove perspektive, a ne iz svojega navlastitog očista početka. Naizgled, te dvije epohe nemaju ništa zajedničko, jer se u prijelomu što ga je proveo Descartes stajalište supstancije naprosto zamjenjuje stajalištem subjektivnosti. No Nietzsche je u toj razlici zamijetio stanovit kontinuitet, u analizu kojega, prvenstveno zbog tekstualne ekonomije, Barbarić ovaj put posebno ne ulazi. Nietzsche taj kontinuitet omogućuje opisati antičkog čovjeka kao način iskanja istine u svjetlu razlike supstancije i akcidencije, dočim je moderni čovjek tome usuprot otišao korak dalje i shvatio da to staro motrište mora učvrstiti u Ja kao pojmu subjekta (podležećeg). U tom je smislu Nietzsche govorio o potrebi otkrivanja dubinskih pretpostavki umnosti u "vjerovanju u Ja kao supstanciju,

Damir Barbarić, *Veliki prsten bivanja: Uvod u Nietzscheovu misao*, Matica Hrvatska, Zagreb 2014.

jedinicu realnosti na temelju koje mi uopće pripisuje moralnost stvarima".

Tim je iznašačem Nietzsche uspio osvjetliti bitnu pretpostavku sveg filozofiranja, odnosno pokazati da je ono ljudsko Ja (*das menschliche Ich*) temeljni uvjet mišljenja, da je ishodište stava identiteta na kojemu počiva dvije tisuće godišnja vladavina sprege logike i metafizike u filozofiji (str. 10). Tradicionalno razumijevanje bitka Nietzsche kao neopravdanu metafizičku hipostazu destruirao upravo razotkrivanjem udjela subjektivnosti, odnosno nositelja vjere u postojanje trajnog i identičnoga bitka kao temelja svijeta. To je nakana Nietzscheove radikalne kritike kartezijanske logike, prema kojoj iz samog akta mišljenja proistječe egzistencija mislioca, odnosno sveza mišljenja sa samom mišlju. Descartesov *cogito*, prema Nietzscheu, već pretpostavlja apriornu valjanost naše vjere u pojam supstancije, pa stoga, strogo uzevši, nije prva neposredna izvjesnost, kao što se obično prikazuje, nego posljedica "lažnog samopromatranja", oblik koji prihvaćamo jer drukčije ne možemo zamisliti svezu s našom mišlju.

Objašnjavajući djelovanje Ja prema analogiji sa supstancijom, Descartes je zapravo supstancijalizirao subjekt kao nositelja misli (*cogitatio*), ali i naših mentalnih stanja (*cogitationes*). Kao što se supstancija kod Aristotela odnosi prema akcidencijama, tako se i subjekt odnosi prema samim svojim mislima i djelima, premda je pravo stanje obrnuto: on ne zasniva nego zahtijeva akcidencije kao svoj temelj. Descartes je subjekt prilagodio supstanciji, a potom ga je zasnovao kroz samoga sebe, ne osvjetljavajući pritom prethodne pretpostavke operacije koja se svodi na vjerovanje u trajnost i identičnost svijesti. Istodobno, supstancija za Descartesa nije više samo subjekt suda, čvrsti nositelj svih mogućih predikata, nego nadalje stvar koja može postojati neovisno o svim izvanjskim uzrocima za sebe. Takav pojam postojanog

odsuća ili prisuća bio mu je nužan jer je želio osigurati neovisnost mišljenja u odnosu na prirodu, a za to mu je od Aristotelovih odredbi najpotrebnije jedinstvo, jedinstvo samoodnošenja, dočim je sve ostalo svedeno na pretežnost, protegtnost u mraku supstancije. Za Nietzschea pak Ja i subjekt kao njegov temelj mišljenja, odnosno puka konstrukcija, onako kako su to pojmovi supstancije i svrhovitosti, ili izražajni iz mase stalnog kretanja uvijek ukazivali, sada očituje neku drukčiju sklonost. On dopušta da to mogu biti "regulativne fikcije", možda životno važne, ali nužno lažne (str. 28).

PROTIV MONADA I ATOMA Premda se, poput Heideggera, može tvrditi da se uvid u fiktivni značaj subjekta kao supstancije, oko kojeg se trsi Nietzsche, ne može steći iz produženja *metafizike volje za moć*, koja u temelju nastavlja isti smjer kretanja, to ne znači da je Nietzscheova kritika pojmovna subjekta i supstancije zaludna. Nietzsche je zamijenio stari pojam subjekta kao supstancije idejom svijeta kao igre sila i valova sile (str. 68), dajući disolucijom subjekta u splet moći važan primat *funkciji* u odnosu na supstanciju kao temelj svijeta. To objašnjava zašto Nietzsche nije bio zadovoljan atomističkom fizikom i metafizikom monada koja supstancije naprosto umnožava u pluralističku sliku svijeta, nego je tragao za nečim životnijim i temeljitijim. U tom smislu Barbarić skreće uputnu pozornost i na mjerodavni utjecaj Rudera Boškovića (str. 57), koji nas je, prema Nietzscheu, kao "najveći protivnik vidljivog" (*Gegner des Augenscheins*), učio okatazi vjeru u materiju kao ono posljednje.

Postavka o atomima, koji u modernoj znanosti zamjenjuju antičke supstancije, samo je moguća posljedica pojmovna supstancije i subjekta. Nietzsche je u tom smislu imenuje "zadnjim potomkom" (*letzte Abkömmling*) supstancijalističkog pojma duše, bićem koje ne prihvaća rezultat kao takav, premda za njega svagda glasuje. No za samog Nietzschea, ističe Barbarić, ne postoje nikakvi atomi, monade i krajnje jedinice zbiljnosti (str. 37,86), nego samo od nas pretpostavljen bitak, promjenljiv, živ, pulsirajući sklop sila koji se ne smije zamoriti u svojem supstancijalnom temelju. Nietzsche je smatrao da ni u subjektu ni u supstanciji nema čvrstih jedinstava, nego složeno dinamično mnoštvo subjekata u subjektu – ne kao postojanih atoma, nego kao stalno rastućih ili smanjujućih točaka volje, koje neprestance uznemiruju kartezijanski svijet pojava u kojem naposljetku djeluju mnogo složenije sile. Umjesto o supstanciji, on govori o moćima, silama i učincima, nečemu što ne miruje nego teži uvećanju, samonadmašivanju i samo tako posrednom učvršćenju.

Imajući u vidu ovdje tek ovaš naznačeno Barbarićevo dubinsko osvjetljenje uloge supstancije i subjekta u razgranatom Nietzscheovom mišljenju, možemo na kraju zaključiti da ovim djelom i hrvatska filozofija suvereno stupa u svrteme rasprave o odnosu jedinstva i mnoštva, identiteta i razlike, refleksije i subjektivnosti, naposljetku moderne i postmoderne. **E**